

Het vroegere kerspel Zuidwolde lag in de oude gouw Innersdijk (lange tijd een van de vijf districten van Hunsingo). Dit gebied zou rond 1000 zijn ingepolderd onder leiding van Walfridus van Bedum. Zuidwolde moet in de periode na deze bedijkingen en de daarop volgende ontginningen snel tot welstand zijn gekomen. Al in de 11^e eeuw kon de gemeenschap een kerk en toren van tufsteen laten bouwen, een van de oudste in de provincie. Van de kerk bleven grote gedeelten in de schipmuren bewaard. Deze werden volgens de eeuwenoude ‘kistwerk-techniek’ opgemetseld, wat betekent dat de binnen- en buitenmuur los van elkaar werden opgetrokken, waarna de tussenruimte werd opgevuld met keien en kalkmortel. Tijdens de restauratie van 1997-99 kwamen de contouren van de kleine romaanse rondboogvensters aan het licht, vier aan iedere zijde. In de 13^e eeuw werd het koor in baksteen verlengd en in de 16^e eeuw werden – waarschijnlijk na oorlogsschade opgelopen in de strijd tegen de Saksen – gotische spitsboogvensters ingebroken. Ook werden de schipmuren toen op verscheidene plaatsen in baksteen gerepareerd. In 1854 werd het laatromaanse koor afgebroken om plaats te maken voor de verbrede trekweg langs het Boterdiep, en vervangen door de huidige driezijdige afsluiting (die van binnen halfronnd is). Om de door al deze ingrepen ontstane lappendeken te camoufleren, werd de kerk vervolgens geheel bedekt met een blokvormige sierbeploistering. Sinds 1975 is de kerk eigendom van de Stichting Oude Groninger Kerken.

Toren

De toren is het enige bouwdeel waarvan de hoge ouderdom duidelijk afleesbaar is (ca 1100). Het betreft de oudste en een van de best bewaarde romaanse torens in de provincie, al wordt de aanblik nu enigszins ‘vervuild’ door de in baksteen toegevoegde verdieping met spits uit 1638. De oostmuur van de toren en de westmuur van het schip zijn in onderling verband opgemetseld. De torenromp van Zuidwolde is ongeleed en versierd met boven elkaar geplaatste reeksen van rondboognissen, die door rondstaven van elkaar worden gescheiden. Van beneden naar boven nemen de boogjes in aantal toe – van vier naar zeven naar negen – en in hoogte af. Dit patroon, evenals verschillende decoratieve elementen, zijn afgeleid van voorbeelden in Lombardije. De toren van Zuidwolde is verwant met die in Vries.

Interieur

Het interieur wordt gedekt door een met stucwerk afgewerkt houten tongewelf. Tot de inventaris van de kerk behoren een kansel en een avondmaalstafel uit de 17^e eeuw. De kanselkuip is versierd met barokke boogpanelen en geschubde hoekstijlen. Het avondmaal werd gevierd bij een forse eikenhouten bolpoottafel. In verband met de afbraak van het koor en de bouw van de huidige sluiting halverwege de 19^e eeuw, werd de kerkruimte heringericht volgens de toen heersende mode met de preekstoel tegen de oostwand. Aan weerszijden daarvan staat een voorname bank, bestemd voor ouderlingen en kerkvoogden. De ruimte ertussen wordt afgesloten door een laag halfronnd hekwerk en doet dienst als een langgerekte dooptuin. In de kerkenraadskamer onder de toren bevindt zich een rijk bewerkte paneeldeur uit 1643. Het orgel op de galerij voor de westwand is in 1817 gebouwd door N.A. Lohman met snijwerk van Matthijs Walles. Boven de toegangsdeur in de zuidwand van het schip bevindt zich een eenvoudig tympaan binnen een rode omlijsting. Het opschrift bevat een komische verschrijving van de verzen 21 en 22 uit de Brief van Jakobus: ‘Ontfanght met sachtmoedicheit het Woordt dat in u geplant wordt twelck uwe zielen kan salich maken. Ende zyt daders des Woords. Ende niet allen hoorders’. In plaats van de oproep om niet ‘alléén’ hoorders van het woord te zijn, maar ook daders, wekt dit de schijn dat niet iedereen de preek altijd met de volle aandacht volgde. Het is onwaarschijnlijk dat de predikant met deze lezing zal hebben ingestemd.